

GEORGE ORWELL

BİN DOKUZ YÜZ
SEKSEN DÖRT



ROMAN

Çeviri: CELÂL ÜSTER

♥
CAN

43.
BASKI



GEORGE ORWELL
BİN DOKUZ YÜZ
SEKSEN DÖRT

Nineteen Eighty-Four, George Orwell

© 1949, Harcourt Inc.

© 1977, Sonia Brownell Orwell

© 1984, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Bu eserin Türkçe yayın hakları A.M. Heath & Co. Ltd. ve Anatolialit Telif ve Tercümanlık Hizmetleri Ltd. Şti. aracılığıyla alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 1984

43. basım: Ocak 2014, İstanbul

Bu kitabın 43. baskısı 5 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Ayça Sabuncuoğlu

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak resmi: © iStockphoto / Daniel Brunner

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2

Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sokak No: 6 Kat: 3

Güven İş Merkezi, Bağcılar, İstanbul

Sertifika No: 22749

ISBN 978-975-07-1283-8

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

www.canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 10758

GEORGE ORWELL
BİN DOKUZ YÜZ
SEKSEN DÖRT

ROMAN

İngilizce aslından çeviren

Celâl Üster



George Orwell'in Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Hayvan Çiftliği, 2001

Burma Günleri, 2004

Aspidistra, 2005

GEORGE ORWELL, 1903'te Hindistan'ın Bengal eyaletinin Montihari kentinde doğdu. Ailesiyle birlikte İngiltere'ye döndükten sonra, öğrenimini Eton College'de tamamladı. Gerçek adı Eric Arthur olan Orwell, 1922-27 yılları arasında Hindistan İmparatorluk Polisi olarak görev yaptı. Ancak, imparatorluk yönetiminin içyüzünü görünce istifa etti. 1950'de yayımladığı *Bir Fili Vurmak* adlı kitabı, sömürge memurlarının davranışlarını eleştiren makalelerin derlemesidir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru yazdığı *Hayvan Çiftliği*, Stalin rejimine karşı sert bir taşlamadır. Orwell'in en çok tanınan yapıtlarından *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, bilimkurgu türünün klasik örneklerinden biri olmanın yanı sıra, modern dünyayı protesto eden bir romandır. *Burma Günleri* ise, Orwell'in Burma'daki (bugünkü Myanmar) İngiliz sömürgeciliğini dile getirdiği ilk kitabıdır. Orwell, 1950'de Londra'da öldü.

CELÂL ÜSTER, 1947'de İstanbul'da doğdu. İngiliz Erkek Lisesi, Robert Academy ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğrenim gördü. İlk çevirileri *Yeni Dergi*'de yayımlandı. 1983'te George Thomson'ın *Tarihöncesi Ege* adlı yapıtının çevirisiyle *Yazko Çeviri* dergisinin Azra Erhat Ödülü'ne değer görüldü. Yaroslav Hašek'ten George Orwell'a, D.H. Lawrence'tan Iris Murdoch'a, Juan Rulfo'dan Jorge Luis Borges'e, Mario Vargas Llosa'dan John Berger'a, Paulo Coelho'dan Roald Dahl'a pek çok yazarın yapıtlarını dilimize kazandırdı.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört: Bir İnsanlık Karabasanı

George Orwell'ın *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* adlı romanı, bende, yaşamımın farklı dönemlerinde değişik etkiler, farklı izlenimler uyandırmış kitaplardandır. İlkgençlik çağımda ilk kez okuduğumda neler düşünüp neler duyumsadığımı şimdi açık seçik anımsamıyorum. O güne kadar okuduklarıma hiç benzemeyen, yabansı, gizemli bir kitap mı? Ama Winston'ın başından geçenleri ya da başına gelenleri okurken, kendimi, yaşadığımız, en azından benim yaşadığım dünyadan çok başka bir dünyada bulduğumu belli belirsiz de olsa anımsıyorum.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'ü ikinci okuyuşumda yirmili yaşlarımı sürüyordum ve yaşam beni böylesi bir kitabı okumanın "çok elverişli" bir ortamına çekmiş bulunuyordu: Mamak Askerî Cezaevi'nde iddim. Bu kez, Orwell'ın betimlediği o karanlık görünümün tam içindeymişim gibi gelmişti bana. Hücresinde yatan Winston'ın, dışarıdan kulağına çalınan tekdüze postal seslerini her gün ben de duyuyordum. Yorumu gerek kalmamıştı. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, benim yaşadığım hücreler ya da koşuşlardan başka bir şey değildi.

Romani, son olarak, çevirmeye başlamadan önce geçen yıl okudum. Romanda değişen bir şey yoktu, 1948'de yayımlandığı gibiydi; sözcükler, tümceler, satırlar, paragraflar aynıydı. Neyse ki, aradan geçen onca yıl beni değiştirmişti. Ama kitaplar da okumaya göre değişimlere uğramaz mı biraz da? Burada, Orwell'ın bu başyapıtını yıllar sonra yeniden okuduğumda düşündüklerimi, anladıklarımı anlatmaya çalışacağım.

Neden 1984?

Orwell'in romanı, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* adını taşıdığı için, 1984 yılı, yıllar öncesinden bir söylence olup çıkmıştı. Oysa Orwell, başlangıçta, öykünün geçtiği yıl olarak 1980'i seçmiş, kitabın tamamlanması biraz da hastalığı yüzünden uzadıkça ilkin 1980'i 1982 olarak değiştirmiş, daha sonra da 1984'te karar kılmıştı.¹ Sonradan, romanına 1984 yılını tarih biçmesinin nedenini yakın dostu, yazar Julian Symons'a açıklarken, "Kitabın yazımını 1948 yılında tamamladığım için, 1948'in son iki rakamının yerlerini değiştirmeye karar verdim," diyecekti.

Michael Radford'ın kitabın filmi 1984 yılında çekmeyi seçmesi nasıl bir rastlantı değilse, belli ki Erdal Öz'ün romanın Türkçesini Can Yayınları'ndan ilk kez 1984'te yayımlaması da yalnızca bir rastlantı değildi. Şimdi düşünüyorum da, yazarlığının yanı sıra çok iyi bir yayımcı olan Erdal Öz, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ü, öykünün geçtiği yıl gelip çattığında basmaktan derin bir haz duymuştu herhalde.

Nasıl yayımlandı?

George Orwell, *Hayvan Çiftliği*'nin de, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ün de hem pek çoklarıncı yanlış anlaşılabilceği hem de İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında sosyalizmi açık düşürmek isteyen tutucu çevrelerce saptırılıp kullanılacağı konusunda yakınları ve dostlarıncı az uyarılmamıştı. Ama bu öngörünün de ötesinde, 1984 yılını bile çoktan geride bıraktığımız günümüzde, Orwell'in güncel kaygıları umursamayan gözüpük seçimini daha da haklı ve değerli kılan bir durum söz konusuydu.

Orwell, 1943 Kasımı'nda yazmaya başladığı *Hayvan Çiftliği*'ni üç ayda bitirmişti. Ne ki, kitap, yalnızca Orwell'in "Sol'da konuşlanan yayımcısı Victor Gollancz tarafından değil, "Sağ'da yer alan T.S. Eliot'ın yayın yönetmenliğindeki Faber&Faber, dahası Jonathan Cape tarafından da geri çevri-
lecekti.

1. *Nineteen Eighty-Four*, George Orwell, Penguin Books, 1990, "A Note on the Text" (Metne İlişkin Bir Not), Peter Davison, s. v.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'ün, Alfred A. Knopf'a bağlı Everyman's Library'den çıkan 1992 basımına kapsamlı bir ön-söz yazan Julian Symons'ın verdiği bilgiye göre, Gollancz, *Hayvan Çiftliği*'ni okuduktan sonra, "bu nitelikte bir genel saldırı"yı yayımlamasının olanaksız olduğunu söylemişti. Jonathan Cape, kitabı Haberalma Bakanlığı'ndaki bir dostuna göstermiş, o da Sovyetler Birliği'yle ilişkilere zarar verebilecek bir kitabı yayımlamamasını "rica etmişti" Cape'ten. Eliot ise, kitabı övmekle birlikte, Orwell'in dönemin siyasal konumunu eleştirmek için "doğru bir bakış açısı seçmediğini" ileri sürmüştü. Sonunda, kitabı yayımlamay, daha önce Orwell'in *Katalonya'ya Selam* adlı yapıtını yayımlamış ve pek çoklarından "Troçkici" damgası yemiş olan Secker&Warburg üstlenecek, ama o da çekindiği için kitabın basımını savaşın bitiminden üç ay sonraya erteleyecek, 1945 Ağustosuna kadar geciktirecekti.

Soğuk Savaş

Katalonya'ya Selam'dan yedi yıl sonra yayımlanan *Hayvan Çiftliği*'ne dönersek... Bir çiftlikte yaşayan hayvanlar, kendilerini sömüren insanların yönetimini alaşağı edip eşitlikçi bir toplum oluştururlar, ama zamanla hayvanların daha zeki ve iktidar düşkününü önderleri olan domuzlar devrimi yolundan saptırarak daha da baskıcı ve acımasız bir diktatörlük kurarlar..

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, Sovyetler Birliği'yle aralarındaki bağlaşmaya hâlâ önem veren İngilizler, daha önce de değindiğim gibi, Stalin yönetimine yöneltilen bu denli ağır bir yerginin yayımlanmasına karşı çıkmışlardı. Ama çok geçmeden, Soğuk Savaş'ın boy atıp gelişmesiyle birlikte, Batı dünyası, özellikle de ABD'nin en tutucu çevreleri, *Hayvan Çiftliği*'ni, Sovyetler Birliği'ne karşı kullanabilecekleri düşünsel bir araç olarak görmekte gecikmedi. Onların gözünde, Orwell, "nedamet getirmiş bir komünist"; *Hayvan Çiftliği* de, Ekim Devrimi'nin nereye vardığını "tüm açıklığıyla gözler önüne seren" bir kitaptı.

Gel gör ki, Sovyetler Birliği'nin yöneticileri ve onlara bağlı komünistler de, Orwell'ı "dönek" ya da "ajan" olmakla suçluyorlar; *Hayvan Çiftliği*'ni de "karşıdevrimci", "komünizm karşıtı" bir yapıt olarak yerden yere vuruyorlardı.

İki arada bir derede

Burada ilginç olan, *Hayvan Çiftliği*'ni iki tarafın da, kendi politikalarına yarar sağlayacak biçimde değerlendirmesi; Orwell'a da, kendi propagandalarının kara gözlüğüyle bakmasıydı. Başka bir deyişle, iki taraf da, edebiyat tarihinin en ustalıkli yergilerinden birini, kendi gündelik çıkarları açısından, ama birbirine benzemenin de ötesinde hemen hemen aynı yöntemle yorumluyordu.

Diyeceğim, bir çiftlikte yaşayan hayvanların kendilerini acımasızca ezip sömüren insanların yönetimini alaşağı ederek eşitlikçi bir toplum oluşturmaya yönelindikleri, ama iktidar düşkünü domuzların zamanla devrimi yolundan çıkararak en az insanların yönetimi kadar baskıcı bir yönetim kurdukları *Hayvan Çiftliği*'nin iki uçlu yergi mızrağı, Soğuk Savaş'ın iki büyük devletince yürütülen iki uçlu bir saldırının hedefi olup çıkmıştı.

Oysa bugün, Orwell'ın *Hayvan Çiftliği*'nde ne yapmış olduğunu görmek, yayımlandığı yılların "sıcak" ortamına oranla daha kolay. Her şeyden önce, kitabın, Koca Reis Marx mıydı, Napoléon Stalin miydi, Snowball Troçki miydi gibi sorularla gelen güncel ve dolaysız bağlantıların çok ötesinde derinlikler taşıdığı açıktır.

Gözüpek bir uyarı

Bir kere, domuzların çiftliğin yönetimini ele geçirerek kurdukları baskı düzenine yöneltlen keskin yergi, Orwell'ın yıllarca savunduğu sosyalizmin kendisini değil, Stalin'in devrime ihanet edişini, devrimin yolundan saptırılmasını hedef alan bir taşlamadır.

Diyeceğim, *Hayvan Çiftliği*, bir dönemin bağınazlık, körü körüne bağlılık ve aymazlıklarından arınmış bir gözle okunduğunda, dönemin Sovyetler Birliği'ne yöneltlen eleştirinin temelinde, 1990'ların başında "zeval bulan" sosyalist uygulamanın bağrında taşıdığı düşkünlükleri hedefleyen yürekli bir yerginin, gözüpek bir uyarının yattığı görülecektir.

Sonra, *Hayvan Çiftliği*, daha insanca, daha eşitlikçi, daha ileri bir toplum düzenini amaçlayan sosyalizmin yolundan saptırılmasının yerilmesiyle sınırlı bir kitap da değildir. Yapıt,

belirli bir siyasal öğretinin “inanç gözlüğü”yle değil de, serinkanlı, dingin bir bağımsızlığın “nesnel gözlüğü”yle okunmaya çalışıldığında, Orwell’ın, domuzların yönettiği çiftliği ortadan kaldırmak isteyen “dış dünya”ya, yani çevre çiftlikleri yöneten insanlara yönelttiği taşlamanın daha hafif ve etkisiz olmadığı görülecektir.

Orwell’ın, iki başyapıtından biri olan *Hayvan Çiftliği*’ni, hayvanların eski efendileri insanlar ile yeni efendileri domuzların Çiftlik Evi’nde bir şölen sofrasının başında toplandıkları o unutulmaz sahneyle bitirmesi, hiç kuşkusuz boşuna değildir.

Dışarıdaki hayvanlar, yüzlerini cama dayayıp şölen sofrasında olup biteni izlerken, domuzların yüzlerinde bir tuhafılık sezerler:

“İçeride on ikisi de öfkeyle bağırıyor, on ikisi de birbirine benziyordu. Artık domuzların yüzlerine ne olduğu anlaşılıştı. Dışarıdaki hayvanlar, bir domuzların yüzlerine, bir insanların yüzlerine bakıyor, ama birbirlerinden ayırt edemiyorlardı.”

“Bir Peri Masalı”

Hayvan Çiftliği’nin Türkçe çevirisi için yazdığım önsözde, kitabın “Bir Peri Masalı” altbaşlığına, kimi basımlar ve çevirilerde yer verilmediğini vurgulamıştım. Evet, kimi yayımcılar, “Bir Peri Masalı” altbaşlığını kitabın kapağında kullanırlarsa, *Hayvan Çiftliği*’nin bir çocuk kitabı olarak algılanabileceğinden, yetişkinler tarafından alınmayabileceğinden çekinmişlerdi büyük olasılıkla. *Hayvan Çiftliği*’nin 2001’de yaptığım yeni çevirisi Can Yayınları’nda yayımlanırken, kitabın bu altbaşlıkla basılmasını istemiş, önsözü de “Evet, *Hayvan Çiftliği*, korkunç sonla biten bir ‘peri masalı’dır” diye bitirmiştim.

Bu altbaşlık, kuşkusuz, *Hayvan Çiftliği*’nin, İngiliz edebiyatının Jonathan Swift’ten Aldous Huxley’ye uzanan sağlam yergi geleneğinin bir parçası olduğunu gösteriyordu. Bugün yarım yüzyıldan fazla bir zaman öncenin anıştırmalarını bir an için bir yana bıraktığımızda, Marx’ı, Stalin’i, Troçki’yi, İkinci Dünya Savaşı’nın bağlaşımlarını hiç bilmeyen bir okur bile, Orwell’ın klasik bir çocuk öyküsü anlatımıyla kaleme aldığı bu yapıttan insanlık dersleri çıkarabilir, diye düşünüyorum.

Bir karşı-ütopya

Gelelim *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'e...

Orwell, *Hayvan Çiftliği*'nden kazandığı parayla, İskoçya'nın batı kıyısı açıklarında, Hebridler'deki Jura adasında bir ev almıştı. 1946 yazında *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ü bu evde yazmaya başladığında, bir yandan da verem tedavisi görüyor, sık sık hastaneye yatıyordu. Romanın ilk taslağını 1947 güzünün başlarında tamamlamış, sağlığının adamakıllı kötülediği ve acı çektiği 1948'in yaz ve güzü boyunca kitabın tümünü gözden geçirerek yeniden daktiloya çekmişti.

O sıralar, Julian Symons'a yazdığı bir mektupta, "Yeni kitabım, roman biçiminde bir ütopya," diyordu. Evet, her şeyin tümüyle devletin denetiminde olduğu, bellekten yoksun bırakılmış, her türlü muhalefetin yok edildiği bir toplum tehlikesine karşı bir uyarı niteliğindeki *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, en genel anlamıyla bir "ütopya"dır, ama Orwell'in bu yapıtını "karşı-ütopyacı bir roman" olarak nitelemek sanırım daha doğru olacaktır. Bilindiği gibi, Platon'un *Devlet*'inde, Thomas More'un *Ütopya*'sında, Tommaso Campanella'nın *Güneş Ülkesi*'nde, Francis Bacon'ın *Yeni Atlantis*'inde toplumsal, ekonomik, felsefi ya da dinsel açıdan "kusursuz bir düzen" betimlenir. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* ise, tıpkı Jack London'ın *Demir Ökçe*'si, Yevgeni Zamyatin'in *Biz*'i, Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sı gibi bir karşı-ütopyadır. Ütopyalarda insanlığa sunulan bir "düş"tür, karşı-ütopyalarda ise bir "karabasan".

Öte yandan, kimilerince ileri sürüldüğü gibi bir "bilimkurgu romanı" da, "sosyalizme karşı doğrudan bir saldırı" da değildi *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*. Daha çok, dönemin toplumunun bağrında yatan olası tehlikelerin bir izdüşümüydü. Nitekim, Orwell, ABD'deki bir sendikacıya yazdığı mektupta, "[Kitapta] anlattığım toplumun bir gün mutlaka gerçek olacağına inandığımı söyleyemesem de, ona benzer bir toplumun gerçek olabileceğine inandığımı söyleyebilirim," diyordu.

Büyük gözaltı

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'te anlatılan toplum düzeni, bir "büyük gözaltı"dır. Güç ve iktidarın sınırsızca uygulandığı, bel-

lek, düşünce, dil ve aşkın içiştir edilerek özgürlüklerin tümünden ortadan kaldırıldığı bu “büyük gözalıtı”nı en sağlıklı yorumlayanlardan biri de, kanımca, Erich Fromm’dur:

“George Orwell’ın *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*’ü, bir ruh halinin dile getirilmesi ve bir uyarıdır. Dile getirilen ruh hali, insanoğlunun geleceğine ilişkin handiyse bir umarsızlık, uyarı ise, tarihin akışı değışmediğı sürece dünyanın dört bir yanındaki insanların en insani niteliklerini yitirecekleri, ruhsuz otomatlara dönüşecekleri, üstelik bunun farkına bile varmayacaklarıdır. (...) Orwell, öteki olumsuz ütopyaların yazarları gibi, bir felaket kâhini değildir. Bizi uyarmak ve uyandırmak ister. Hâlâ umudu vardır; ama Batı toplumunun daha önceki evrelerindeki ütopyaların yazarlarının tersine, umarsız bir umuttur bu. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, bize, bu umudun ancak, bugün tüm insanların karşı karşıya oldukları tehlikenin, bireyselliğı, aşkı, eleştirel düşünceyi tümünden yitireceğı gibi, (...) bunun ayırdına bile varamayacak bir otomatlar toplumu olup çıkma tehlikesinin farkına vararak kavranabileceğini öğretir. Orwell’ın bu yapıtı gibi kitaplar güçlü birer uyarıdır; okuyucu, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*’ü, yüzeysel bir biçimde Stalinci barbarlığın bir başka tanımlaması olarak yorumlamakla yetinin ve bizi de [Batı] kastettiğini görmezse çok yazık olur...”¹

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört’le ilgili temel sorulardan birinin yanıtı, belki de Fromm’un bu sözlerinde saklıdır. Kitabı çevirirken de hep sordum kendi kendime: Orwell, bu yapıtını, salt Stalin’in “sosyalist uygulamaları”na, 1930’lar ve 1940’ların Sovyetler Birliğı’nde oluşturulan baskı yönetimine karşı düşüncelerin ürünü olarak kaleme almış olsaydı, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, yazılışından altmış yılı aşkın bir süre sonra, başka bir deyişle sosyalizmin en azından Sovyetler Birliğı ve Doğu Avrupa ülkelerinde uygulandığı biçimiyle ortadan kalktığı günümüzde, bir modern klasik niteliğı kazanarak okurları derinden etkilemeyi sürdürebilir miydi?

1. 1984, George Orwell, Signet Classics, 1977, “Afterword” (“Sonsöz”), Erich Fromm, s. 313, 325-26.

Kitabın satırları arasında ilerledikçe, bu sorunun ardından bir başka soru daha takıldı kafama: *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, yalnızca, gelecekte oluşabilecek totaliter bir otomatlar toplumu yönelik duyarlı, bilgece bir uyarı mıydı, yoksa bu romanın betimlediği karabasanlarda, içinde yaşadığımız günümüz toplumlarının, gerçek dünyanın görünen/görünmeyen, belli/belirsiz, açık/örtük izleri ile gizlerine mi tanık oluyorduk?

Karanlıkta bir sis çanı

Bana kalırsa, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, kuşkusuz, insanlığı bekleyen bir “total totalitarizm” tehlikesine karşı edebiyatın bağrından yükselen bir uyarı çığlığıdır. Ama aynı zamanda, günümüz toplumlarında gücü elinde tutmak, iktidarı sürdürmek uğruna uygulanan yönetsel, dinsel, dilysel, ulusal, budunsal, ahlaksal, eğitsel baskılar, zorbalıklar, dayatmaların karanlığı içinden kulağımıza çalınan bir sis çanıdır. Orwell’in romanı, “geniş zaman”lı ve evrensel olmasının yanı sıra, “şimdiki zaman”lı ve günceldir de. Miladi 1984 yılı çoktan gelip geçmiş olmasına karşın, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*’ün geçtiği 1984 yılı, hem içinde yaşadığımız bir karabasan hem de her an yaşayabileceğimiz olası bir korkulu düş olarak önümüzde durmaktadır. Orwell’in yapıtını, yayımlandığı günden bu yana elimizden bırakmamamızın nedeni de bu olsa gerektir.

“Çift düşün” işlemi

Orwell’in betimlediği dünyada, gerçekliğin denetim altında tutulabilmesi için, bellekten ve geçmişten yoksun bir toplumun yaratılması büyük önem taşır. İktidarı ellerinde tutanlar, kitlelere sürekli hükmedebilmek için, Eskisöylem’de “gerçeklik denetimi”, Yeni söylem’de “çift düşün” denen bir işlem geliştirmişlerdir:

“... Hem bilmek hem de bilmemek, bir yandan ustaca uydurulmuş yalanlar söylerken bir yandan da tüm gerçeğin ayırında olmak, çeliştiklerini bilerek ve her ikisine de inanarak birbirini çürüten iki görüşü aynı anda savunmak, mantığa karşı mantığı kullanmak, ahlaka sahip çıktığını söylerken ahlaki yadsımak, hem demokrasinin olanaksızlığına hem de Parti’nin

demokrasinin koruyucusu olduğuna inanmak; unutulması gerekeni unutmak, gerekli olur olmaz yeniden anımsamak, sonra birden yeniden unutuvermek; en önemlisi de, aynı işlemi işlemin kendisine de uygulamak...”

Bellek deliği

Winston'ın “Gerçek Bakanlığı”ndaki küçük odasında bulunan basınçlı boruların birinden eski gazetelerin düzeltilmesi gereken sayıları, birinden de yazılı mesajlar gelir. Mesajlarda, nelerin nasıl düzeltileceği yazılıdır. Örneğin, *Times* gazetesinin belirli bir sayısında gerekli görülen tüm düzeltmeler bir araya getirilir getirilmez o sayı yeniden basılır, asıl sayı yok edilir ve arşivde asıl sayının yerini düzeltilmiş sayı alır. Üstelik bu değiştirme işlemi yalnızca gazeteler için değil, kitaplar, süreli yayınlar, broşürler, posterler, filmler, ses bantları, karikatürler, fotoğraflar, siyasal ya da ideolojik bakımdan önem taşıyabilecek her türlü kitap ve belge için de geçerlidir. Giderek geçmiş, günü gününe, dakikası dakikasına “güncellenir”. Böylece, hem Parti'nin tüm öngörülerinin ne kadar doğru olduğu belgeleriyle kanıtlanmış olur hem de günün gereksinimleriyle çelişen tüm haber ve görüşler kayıtlardan silinir. Artık tüm tarih, “gereklikçe sık sık kazınan ve yeniden yazılan bir palimpsest¹”e dönüşmüştür. Yok edilmesi gereken belgeler ise, bellek deliği denen bir yarıktan içeri atılır ve binanın gizli bir köşesindeki dev fırınları boylar.

İnsan, kendi belleği dışında hiçbir kayıt kalmayınca, en belirsiz gerçeği bile nasıl kanıtlayabilir ki? Kaldı ki, belleğinizde kalanlar ve bildikleriniz de 101 Numaralı Oda'daki “işlemler”le tertemiz edilecek, tüm bunların sonucunda toplumun ve bireyin belleğinden geriye hiçbir şey kalmayacak, tekmi tarih ve geçmiş Parti'nin istemine uygun bir biçime bürünecektir.

1. Eski çağlarda, üstündeki yazılı metnin bütünüyle ya da kısmen silinmesinden sonra yeni bir metnin yazıldığı rulo ya da kitap sayfası biçiminde parşömen. Kimileri, eldeki parşömeni kullanmak yeni bir parşömen edinmekten daha ucuz olduğu için bu yola gidildiğini ileri sürerler. Kimileri de, bu uygulamanın nedenini, pagan Yunan metinlerinin yazılı olduğu parşömenlere Hıristiyan metinlerini geçirerek dinsel bir amacı gerçekleştirmek olarak açıklarlar. (Ç.N.)

Aykırı düşünen buharlaşır!

Kuşkusuz, bir de “düşüncesuçu” vardır. Sözelimi, günce tutmak bile tehlikeli bir suçtur. Düşünce Polisi sürekli ense-nizdedir. Tutuklamalar her zaman geceleyin yapılır. Ansızın ir-kilerek uyanırsınız, hoyrat bir el omzunuzu sarsar, gözlerinize ışıklar tutulur, yatağınızı acımasız yüzler çevreler. Çoğu zaman ne yargılama olur ne de bir tutuklama raporu tutulur. Ortadan kayboluverirsiniz. Adınız kayıtlardan silinir, yaptığınız her şe-yin kaydı yok edilir, bir zamanlar var olduğunuz bile yadsınır, sonra da tümden unutulur. Kökünüz kazınır, külünüz havaya savrulur; onların deyişiyile “buharlaşırsınız”...

Duvarlara asılı posterlerdeki Büyük Birader’in gözü hep üstünüzdendir. Ama yalnızca posterlerden bakan o yüz değil. Her eve yerleştirilmiş olan tele-ekranlar, aynı anda hem yayın yapabilir hem de görüntü ve sesleri kayda alır. Tele-ekranın gö-rüş alanı içinde bulunduğunuz sürece hem işitilebilir hem de görülebirlirsiniz. Gel gör ki, ne zaman izlenip ne zaman izlen-medığınızı anlamanız olanaksızdır. Düşünce Polisi’nin, kimi ne kadar sıklıkla izlediği bilinemez; alıcıyı istedikleri zaman çalıştırabilirler. Daha da ürküncü, söylediklerinizin her an işiti-lebileceği, karanlıkta olmadığınız sürece her hareketinizin gö-rülebileceği varsayımı içgüdüsel bir alışkanlık olup çıkar, artık hep bu varsayımla yaşamak zorundasınızdır ve yaşarsınız da...

“Çoğunluk ne der?”

Burada ilginç olan, Orwell’ın, Büyük Birader’in gözünün hep insanların üstünde olduğu bir toplum düzenini anlatır-ken, bize, bugün yaşadığımız toplumda hep duyduğumuz bir kaygıyı da anımsatmasıdır: İktidarı ellerinde tutanların uygula-dıkları baskıların da ötesinde, “Başkaları ne der?” kaygısı... Düş-nünmenin, yerleşik anlayışa karşı düşüncelerimizi dile getir-menin, alışılmış davranışlara aykırı davranışlarda bulunmanın, dahası egemen ahlaka ters düşen aşklara kapılmanın eşğine geldiğimizde, “Çoğunluk ne der?” sorusunu aklımıza düşüren kaygı... Okyanusya’da simgeleşen egemen toplum düzeni, bir anlamda, “mahalle baskısı”nın siyasal iktidarı ele geçirmiş bir yansıması, sistemleştirilmiş bir biçimdir belki de...

İnsanların Okyanusya'daki yaşamlarına bir karabasan gibi çöken korku, kaygı ve tedirginlik, benim aklıma hep Franz Kafka'nın *Dava* adlı romanını getirmiştir. Banka memuru Joseph K.'nin bir sabah tanımadığı kişilerce uyandırılarak bilmediği bir suçtan tutuklanmasıyla başlayan, gizlerle dolu bir yargı düzeneğinin içinde yitip gitmesiyle süren *Dava*'nın satırlarında dile getirilen elle tutulmaz, gözle görülmez korkulu düş, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ün sayfalarında tüm bir toplumun yaşamak zorunda kaldığı somut bir düzene dönüşmüştür sanki.

Egemen öğretiye Yenisöylem

Okyanusya'da, düşünmek bile suçtur, ama “düşüncesuçu” işlemeye bile olanak bırakmayacak bir yöntem daha vardır. Okyanusya'nın resmî dili olan Yenisöylem, yönetimin ideolojik gereksinimlerini karşılama amacıyla oluşturulmuştur. Yenisöylem'in amacı, yalnızca egemen ideoloji İngos'un (İngiliz Sosyalizmi) sadık izleyicilerinin dünya görüşü ve düşünsel alışkanlıklarına uygun düşecek bir anlatım ortamı sağlamak değil, aynı zamanda bütün öteki düşünce biçimlerini olanaksız kılmaktır. İnsanlar sözcüklerle düşündüklerine göre, Yenisöylem tümünden benimsendiği ve Eskiöylem tümünden unutulduğunda, her türlü “sapkın düşünce” olanaksız kılınmış olacaktır.

Yenisöylem'in sözdağarcığı, bir Parti üyesinin dile getirmek isteyebileceği her anlamı tümüyle doğru ve çoğu zaman da çok ustaca karşılayacak, buna karşılık tüm öteki anlamları ve onlara dolaylı yöntemlerle ulaşma olasılığını ortadan kaldıracak biçimde oluşturulmuş; bu da, bir ölçüde yeni sözcükler icat ederek, ama daha çok, istenmeyen sözcükleri ayıklayarak ya da bu tür sözcükleri sapkın anlamlarından ve her türlü ikincil anlamlarından elden geldiğince arındırarak gerçekleştirilmiştir.

Örnek vermek gerekirse: “Özgür” sözcüğü Yenisöylem'den çıkarılmış değildir, ama yalnızca “Sokağa çıkmakta özgürsün” ya da “Ormanda özgürce gezebilirsin” gibi deyişlerde kullanılabilir. Eskiden olduğu gibi “siyasal özgürlük” ya da “düşünsel özgürlük” anlamında kullanılamamaktadır, çünkü siyasal ve düşünsel özgürlükler artık birer kavram olarak bile kayıplara karışmış, o yüzden de adlandırılmalarına gerek kalmamıştır.

Ama bu kadarla da yetinilmemiş, egemen öğretiden sapan sözcüklerin kaldırılması dışında, sözcük sayısını azaltmak başlı başına bir amaç olarak görülmüş, vazgeçilebilecek hiçbir sözcük yaşıatılmamıştır. Yenisöylem, insanların düşünce ufkunu genişletecek biçimde değil, daraltacak biçimde düzenlenmiştir.

Erotizm tehlikesi!

Okyanusya’da, insanlara getirilen en ağır baskılardan biri de cinsellik alanındadır. Parti’nin amacı, yalnızca kadınlarla erkekler arasında sonradan denetleyemeyeceği bağılıkların oluşmasını önlemek değildir. Asıl amaç, sevişmekten zevk almayı tümenden yok etmektir. Erotizm “düşman” olarak görülür. Parti üyeleri arasındaki evliliklerin bir kurul tarafından onaylanması gerekir. Gerçi bu kural hiçbir zaman açıkça dile getirilmez, ama birbirlerini fiziksel olarak çekici buldukları izlenimi uyandıran çiftlerin evlenmesine de izin verilmez. Evliliğin kabul gören tek bir amacı vardır, o da Parti’ye hizmet edecek çocuklar dünyaya getirmektir. O yüzden, cinsel ilişkiye, “lavman yapmaktan farksız, hiç de iç açıcı olmayan sıradan bir işlem” olarak bakılır. Üstelik bu da açıkça dile getirilmez, çocukluklarından başlayarak dolaylı bir biçimde Parti üyelerinin beyinlerine işlenir.

Şimdi ve gelecek

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, okuyucuyu, geçmişin, belleğin, düşünmenin, dilin, başkaldırının, aşk ve erotizmin yok edildiği bir toplumda yaşanan insanlık karabasanıyla yüz yüze getirdiği içindir ki, yazıldığı ve yayımlandığı dönemin güncelliklerinin çok ötesinde bir yapıttır. Bu karabasanın ürkünç labirentinde yolumuzu ararken, içinde yaşadığımız gerçek dünyanın önyargıları, hoşgörüsüzlükleri, bağnazlıkları, baskı ve zorbalıkları, kayıtsızlık ve horgörülerini çıkar karşımıza. Evet, Orwell’in bu kitabı yalnızca geleceğe ilişkin değil, günümüze ilişkin de bir uyarıdır. Belki de, gelecek şimdi olduğunda artık çok geç olacağına ilişkin bir uyarı.

CELÂL ÜSTER, Aralık 2010

Elinizdeki çeviriye ilişkin bir açıklama

Pek çok yazar, yapıtına son biçimini verinceye kadar birçok değişiklik yapar. Hemen her yapıt, son biçimini alıncaya kadar, birçok değişikliğe uğrar. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* de, hiç kuşkusuz, yalnızca yazımı boyunca değil, basımı sırasında da birtakım değişimlerden geçmiştir. Ama Secker&Warburg'un 1951 basımında bir baskı hatası var ki, burada değinmeden geçemeyeceğim.

Romanın sonlarında geçen " $2 \times 2 = 5$ " formülündeki "5" rakamı baskı kalıbından düşmüş ve bu hata, kitabın Secker&Warburg ve Penguin Books'tan çıkan özel 1984 basımları da dahil olmak üzere birçok İngilizce basımında yinelenmiştir.¹ Oysa, söz konusu formülde "5" rakamının bulunmaması, Orwell'in burada bize anlatmak istediğine tümden ters düşmektedir. Çünkü, özgün metinde, Winston'ın, masanın üstündeki toz tabakasına parmağıyla " $2 \times 2 = 5$ " diye yazması, onun Büyük Birader'e kayıtsız şartsız teslim olduğunu anlatmaktadır. Formülün yanlışlıkla " $2 \times 2 =$ " diye, yani "5" rakamından yoksun olarak basılması ise, ister istemez okuru yanlış yönlendirmekte, okurun Winston'ın hâlâ bir duraksama içinde olduğunu, dahası belki de kendisine uygulanan baskılara hâlâ direnebildiğini düşünmesine yol açmaktadır.

Bu can alıcı baskı yanlışına değinmeden edemeyişimin bir

1. *Nineteen Eighty-Four*, George Orwell, Penguin Books, 1990, "A Note on the Text" ("Metne İlişkin Bir Not"), Peter Davison, s. vii.

nedeni de, Can Yayınları'ndaki eski çeviride, o yanlış basımlardan biri temel alındığı için olsa gerek, aynı hatanın tam yirmi dokuz basım boyunca sürdürülmüş olmasıdır.¹ Bu arada, yirmi altı yıl boyunca sürüp giden bu hatanın, Can Yayınları'nın genel yayın yönetmenliğini üstlendiğim 2004-2009 arasındaki beş yılında benim de payım bulunduğunu itiraf etmem sanırım doğru olacaktır.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'ü onca yıl sonra neden yeniden çevirdiğime gelince... Kimi çeviriler zamanla eskiyor. Pek çok çeviri zamana dayanamıyor, geçerliliğini yitiriyor. Sözü ettiğim eskime, ille de çeviride kullanılan dilin eskimiş olmasından kaynaklanmıyor. Bazen dili eskimiş bir çevirinin dilini yenileştirdiğimiz zaman da pek o kadar yenilenmediğini görebildiğimiz gibi, dili eskimiş gibi görünen nitelikli bir çevirinin olanca canlılığını, okunabilirliğini koruduğunu da görebiliyoruz. Kırımca, asıl önemlisi, çevirmenin bir kitabı çevirirken ortaya koyduğu çeviri duyarlılığının eskimesi; bir de, zamanla, o kitaba ya da yazara ilişkin kavrayışımızın değişmesi, derinleşmesi.

Aradan geçen zaman, birçok çevirinin eksiklerini, yanlışlarını, yetersizliğini ortaya çıkarıyor. O yüzden, on yıl kadar önce çevirmiş olduğum *Hayvan Çiftliği*'nin ardından *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ü de çevirmeye karar verdim. Ama bu kararında, Orwell'ın bu iki başyapıtının tek bir çevirmenin elinden çıkmasının sağlayacağı tutarlılığın da payı olduğunu söylemeliyim.

“Bir Peri Masalı” altbaşlığını taşıyan *Hayvan Çiftliği*'nin yalın, süssüz dilinden sonra, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ün, Winston ile Julia'nın yakınlaştıkları birkaç yerde insancıl, sokulgan, sevecen, duygulu bir niteliğe bürünmekle birlikte, baştan sona ürkünç, tüyler ürpertici içeriğine uygun düşen mesafeli, “soğuk” anlatımını dilimize ne ölçüde yansıtılabildiğime, kuşkusuz, siz karar vereceksiniz.

CELÂL ÜSTER

1. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, George Orwell, Çeviren: Nuran Akgören, Can Yayınları, 29. basım, Aralık 2010, s. 288.

Birinci bölüm

I

Pırıl pırıl, soğuk bir nisan günüydü; saatler on üçü vuruyordu. Dondurucu rüzgârdan korunmak için çenesini göğsüne gömmüş olan Winston Smith, bir toz burzacının da kendisiyle birlikte içeri dalmasını önleyecek kadar hızlı olmasa da, Zafer Konutları'nın cam kapılarından çabucak içeri süzüldü.

Binanın girişi, kaynatılmış lahana ve eskimiş keçe kokuyordu. Hemen karşıki duvara, içerisi için epeyce büyük sayılabilecek, renkli bir poster asılmıştı. Posterde, bir metreden geniş, kocaman bir yüz görölüyordu: kırk beş yaşlarında, kalın siyah bıyıklı, sert bakışlı, yakışıklı bir adamın yüzü. Winston merdivene yöneldi. Asansörü denemeye gerek yoktu. En iyi dönemlerde bile pek ender çalışırdı; kaldı ki, son günlerde gündüz saatlerinde elektrik kesintisi uygulanıyordu. Nefret Haftası'nın hazırlıkları kapsamında alınan tutumluluk önlemlerinin bir parçasıydı bu. Daire yedinci kattaydı; otuz dokuz yaşında olan ve sağ ayak bileğinin üzerinde iri bir çiban bulunan Winston, merdiveni ikide bir durup dinlenerek ağır ağır çıkıyordu. Her katta, asansörün tam karşısına asılmış olan posterdeki kocaman yüz duvardan ona bakıyordu. Resim öyle yapılmıştı ki, gözler her davranışınızı izliyordu sanki. Posterin altında, BÜYÜK BİRADER'İN

GÖZÜ ÜSTÜNDE yazıyordu.

İçeride, inceden bir ses, pik demir üretimiyle ilgili olduğu anlaşılan birtakım rakamlar okuyordu. Ses, sağdaki duvarın bir bölümünü kaplayan ve donuk bir aynayı andıran dikdörtgen bir madeni levhadan geliyordu. Winston düğmelerden birini çevirince ses kısılır gibi oldu, ama sözcükler hâlâ seçilebiliyordu. Aygıt (tele-ekrana deniyordu) hafifçe karartılabiliyorsa da, tümüyle kapatılamıyordu. Winston pencereye ilerledi; ufak tefek, kavruk bir adamdı, ama Parti üniforması mavi tulumun içinde çelimsizliği pek o kadar belli olmuyordu. Saçının rengi çok açık, yüzü pespembeydi, teni kötü sabun kullanılmaktan, kör jiletlerle tıraş olmaktan ve kısa bir süre önce sona eren kışın soğuşundan hışır hışır olmuştu.

Dışarının soğuşu, kapalı pencereden bakıldığında bile belli oluyordu. Aşağıda, sokakta rüzgâr, tozları ve yırtık kâğıt parçalarını burgaç gibi döndürüyordu; güneşin parlaklığına ve göğün koyu mavisine karşın, dört bir yana asılmış posterler dışında her şey renksiz gibiydi. Nereye baksanız, siyah bıyıklı surat karşınızdaydı. Biri de hemen karşıki evin ön cephesindeydi. BÜYÜK BİRADER'İN GÖZÜ ÜSTÜNDE yazan posterdeki kapkara gözler Winston'ın gözlerine dikilmişti. Sokakta, bir köşesi yırtılmış başka bir poster rüzgârla inip kalktı-ça, altından İNGSOS sözcüğü bir görünüp bir yok oluyordu. Uzaklarda bir helikopter damların arasından alçaldı, kocaman masmavi bir sinek gibi bir an havada asılı kaldı, sonra bir eğri çizerek ok gibi ileri atıldı. Pencerelelerden insanların evlerini gözetleyen polis devriyesiydi bu. Ne ki, devriyeler önemli sayılmazdı. Bir tek Düşünce Polisi önemliydi.

Winston'ın arkasındaki tele-ekrandan gelen ses hâlâ pik demir üretimi ve Dokuzuncu Üç Yıllık Plan hedeflerinin aşılmasıyla ilgili bir şeyler zırvalayıp duruyordu.

Tele-ekran aynı anda hem alıcı hem de verici işlevi görüyordu. Fısıltıyla konuşmadığı sürece Winston'ın çıkardığı her ses tele-ekran tarafından alınıyordu; dahası, madeni levhanın görüş alanında kaldığı sürece Winston işitilmekle kalmıyor, görülebiliyordu da. Hiç kuşkusuz, ne zaman izlendiğinizi anlamamız olanaksızdı. Düşünce Polisi'nin, kime ne zaman ve hangi sistemle bağlandığını kestirmek çok zordu. Herkesi her an izliyor da olabilirlerdi. Ama size istedikleri zaman bağlanabildikleri açıktı. Çıkardığınız her sesin duyulduğunu, karanlıkta olmadığınız sürece her hareketinizin gözetlendiğini varsayarak yaşamak zorundaydınız; zorunda olmak ne söz, artık içgüdüye dönüşmüş bir alışkanlıkla öyle yaşıyordunuz.

Winston sırtını tele-ekrana verdi. Gerçi, çok iyi bildiği gibi, bir sırt bile bir şeyleri ele verebilirdi, ama yine de böylesi daha güvenliydi. Winston'ın çalıştığı Gerçek Bakanlığı, bir kilometre ötede, kirli manzaranın üzerinde koskocaman ve bembeyaz yükseliyordu. Burası, diye düşündü belli belirsiz bir hoşnutsuzlukla, burası Londra'ydı, Okyanusya'nın üçüncü en kalabalık eyaleti Havaşeridi Bir'in ana kenti. Bu kent eskiden de az çok böyle miydi? Çocukluğunun Londra'sını anımsayabilmek için belleğini zorladı. Yanları ahşap çatkılarla desteklenmiş, pencereleri mukavvalarla yamanmış, damlarına oluklu demir levhalar döşenmiş, eğri büğrü bahçe duvarları sağa sola bel vermiş, çürüyeduran on dokuzuncu yüzyıl evlerinin bu görünümü eskiden beri hep var mıydı? Ya sıva tozlarının havada dolandığı ve moloz yığınlarının üstünü söğüt otlarının sardığı bombalanmış yöreler; bombaların daha geniş bir alan açtığı ve kümeden farksız çirkin ahşap kulübelerin belirlediği yerler? Ama boşuna, anımsamıyordu: Çocukluğundan geriye, belli belirsiz, silik, bir görünüp bir kaybolan bir dizi resimden başka bir şey kalmamıştı.



XX. yüzyıl edebiyatının en büyük isimlerinden biri olan George Orwell, her yapıtında kendi evrenini yeniden kurarak, okurlara benzersiz bir bakış açısı sunar.



Parti'nin dünya görüşü, onu hiç anlayamayan insanlara çok daha kolay dayatılıyordu. (...) Her şeyi yutuyorlar ve hiçbir zarar görmüyorlardı, çünkü tıpkı bir mısır tanesinin bir kuşun bedeninden sindirilmeden geçip gitmesi gibi, yuttuklarından geriye bir şey kalmıyordu.

George Orwell'in kült kitabı *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, yazarın geleceğe ilişkin bir kâbus senaryosudur. Bireyselliğin yok edildiği, zihnin kontrol altına alındığı, insanların makineleşmiş kitlelere dönüştürüldüğü totaliter bir dünya düzeni, romanda inanılmaz bir hayal gücüyle, en ince ayrıntısına kadar kurgulanmıştır. Geçmişte ve günümüzde dünya sahnesinde tezgâhlanan oyunlar düşünüldüğünde, ütöpik olduğu kadar gerçekçi bir romandır *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*. Güncelliğini hiçbir zaman yitirmeyen bir başyapıttır; yalnızca yarına değil, bugüne de ilişkin bir uyarı çılgıdır.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'ün Türkçesini ilk kez, rastlantı sonucu değil bilinçli bir tercihle, 1984'te yayımlayan Can Yayınları, bu "bütün zamanların kitabını" yeniden, bu kez Celâl Üster'in özenli çevirisiyle okura sunmaktan kıvanç duyuyor.

Kapak resmi: DANIEL BRUNNER

ISBN 978-975-07-1283-8



9 789750 712838